

نقش میانجی شفافیت اطلاعاتی در کاهش فساد اقتصادی در فضای تجارت الکترونیک کشور

کاظم پالیزدار^۱

دانشجوی دکتری مدیریت بازرگانی مدیریت بازاریابی، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد رشت، رشت، ایران

دکتر ابراهیم چیرانی^۲

استادیار گروه مدیریت بازرگانی، دانشکده مدیریت، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد رشت، رشت، ایران

دکتر سیدمظفر میر برگکار^۳

استادیار گروه مدیریت بازرگانی، دانشکده مدیریت، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد رشت، رشت، ایران

دکتر کامبیز شاهرودی^۴

دانشیار گروه مدیریت بازرگانی، دانشکده مدیریت، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد رشت، رشت، ایران

(تاریخ دریافت: ۱۶ تیر ۱۳۹۹؛ تاریخ پذیرش: ۱۵ آذر ۱۳۹۹)

استراتژی‌های ضد فساد زمانی مؤثر هستند که شفافیت اطلاعاتی را ارتقا بخشند. یکی از این استراتژی‌ها، الکترونیکی شدن امور و کسب‌وکار از طریق فضای الکترونیک است که در نهایت جایگزین تصمیم‌ها و معاملات غیرشفاف خواهد شد. از این‌رو هدف این تحقیق، مدل‌سازی ارتباط میان تجارت الکترونیک، شفافیت اطلاعاتی و کاهش فساد اقتصادی با بکارگیری رویکرد ترکیبی است. در بخش کیفی تحقیق، با نظرخواهی از ۲۱ نفر از خبرگان حوزه تجارت الکترونیک و فساد اقتصادی و با استفاده از پرسشنامه باز، مبتنی بر مبانی نظری، مدل مفهومی تحقیق طراحی شده است. در مرحله تحقیق کمی نیز از طریق نمونه آماری متشکل از ۲۹۸ نفر کاربر فعال در فضای تجارت الکترونیک کشور، مدل طراحی شده با رویکرد حداقل مربعات معمولی (OLS) مورد آزمون قرار گرفته است. نتایج تحقیق نشان می‌دهد تجارت الکترونیک به‌صورت مستقیم بر کاهش فساد اقتصادی تأثیر معناداری ندارد؛ بلکه با توجه به معناداری متغیر میانجی شفافیت اطلاعاتی، موجب کاهش فساد اقتصادی از طریق تأثیر بر شفافیت اطلاعاتی می‌شود.

واژه‌های کلیدی: شفافیت اطلاعاتی، تحقیق ترکیبی، تجارت الکترونیک، فساد اقتصادی طبقه بندی

JEL: C13؛ M15

¹ k.palizdar@gmail.com

² chirani@iaurasht.ac.ir

³ mirbargkar@yahoo.com

⁴ k_shahroodi@yahoo.com

مقدمه

فساد به‌عنوان یک پدیده شوم، در تمام اعصار و دوران‌های زندگی بشر وجود داشته است. این پدیده، کشورهای مختلف را با شدت و ضعفی درگیر نموده است؛ ولی کشورهای در حال توسعه را به شکلی عمیق‌تر تحت تأثیر قرار داده و به‌عنوان یکی از مهم‌ترین مشکلات پیش روی این کشورها مطرح شده است. فساد اقتصادی از عوامل متعددی تأثیر پذیرفته و همچنین بر عوامل گوناگونی نیز تأثیرگذار است و از جمله موانع اصلی رشد، توسعه و اعتلای هر اقتصادی به شمار می‌رود. بر این اساس، کشورها منابع بسیاری صرف از بین بردن و یا به حداقل رساندن آن نموده و از این منظر هزینه‌های قابل توجهی بر اقتصاد کشورها تحمیل شده است. در شرایط فعلی که فساد سیستمی و نهادینه شده و در لایه‌های مختلف اجرایی، تصمیم‌گیری و نظارتی پایگاه یافته و گلوگاه‌های خود را گسترش داده است، مرتکبین یقه‌سفید جری‌تر از قبل با ابزارهای ویژه و جدید، اعمال خلاف خود را با پوشش‌های مخفی و مزورانه از قانون و مقررات ارتقا می‌بخشند. از همین رو کشورها شاهد رشد حجم و تعدد وقوع فساد از بعد تصادفی، خرد و متوسط به سمت کلان می‌باشند؛ به فراخور نیز فرایند نظارت، کشف و مقابله با آن پیچیدگی و دشواری‌های خاص خود را یافته و البته زمان‌بر خواهد شد. بدیهی است موضوع مبارزه با فساد در این شرایط، بیش از گذشته، مستلزم بررسی موشکافانه‌تر و صرف زمان بیشتری است.

یکی از محیط‌هایی که بررسی گلوگاه‌های فساد خیز در آن اهمیت دارد، فضای تجارت الکترونیک است. ظهور اینترنت ضمن پوشش طیف گسترده‌ای از فعالیت‌های اقتصادی قدیمی و نوین، موجب صرفه‌جویی‌های گسترده‌ای در هزینه‌های طرف‌های معامله و فعالین در این فضا شده است. بنابراین با توجه به اینکه موضوع تجارت الکترونیک و گسترش آن به عنوان یک پدیده نوظهور از الزامات دنیای پیشرفته امروز است و به شکلی اجتناب‌ناپذیر افراد کم‌وبیش درگیر آن هستند و یا در آینده نزدیک درگیر خواهند شد، بررسی پیامدهای آن از جمله نحوه کاهش تقلب و کلاه‌برداری در این فضا و در نتیجه کاهش فساد اقتصادی از جایگاه ویژه‌ای برخوردار است.

با توجه به موارد پیش‌گفته، حال این سوال مطرح می‌شود که فعالیت در فضای تجارت الکترونیک چه تأثیری بر کاهش فساد اقتصادی خواهد داشت؟ نقش شفافیت اطلاعاتی در این فضا چگونه است؟ آیا تجارت الکترونیک با اثرگذاری بر شفافیت اطلاعاتی، زمینه کاهش فساد اقتصادی را فراهم می‌کند و یا خود به‌عنوان متغیری مستقل بر کاهش فساد اقتصادی تأثیرگذار است؟ بر این اساس، هدف از این تحقیق بررسی و مدل‌سازی جایگاه شفافیت اطلاعاتی و کاهش فساد اقتصادی در فضای تجارت الکترونیک کشور از نقطه‌نظر صاحب‌نظران این حوزه می‌باشد. در این راستا، طی دو مرحله تحقیق پرسشنامه‌ای، در مرحله اول مدلی با تلفیق نظرات ۲۱ نفر از نخبگان و صاحب‌نظران حوزه فساد و نیز براساس مبانی نظری فساد اقتصادی طراحی شده و در مرحله دوم، مدل طراحی شده با استفاده از نظر خواهی از ۲۹۸ نفر از افراد با ویژگی‌های جمعیتی شناختی مختلف، مورد آزمون قرار گرفته است. ساماندهی مقاله حاضر به این شرح است که در بخش دوم، مبانی نظری و پیشینه تحقیق مرتبط با موضوع ارائه می‌شود و در بخش سوم

روش‌شناسی تحقیق مطرح می‌شود. در پایان نیز پس از ارائه و تحلیل نتایج به‌دست‌آمده، جمع‌بندی و پیشنهادهای ارائه خواهد شد.

چارچوب نظری

محققان به این نتیجه رسیدند که تأثیرات اقدامات ضد فساد بر حسب مکان و زمان متغیر است. به عبارتی علی‌رغم اینکه نسخه مبارزه با فساد در تمام دنیا از چارچوب یکسانی برخوردار است، ولی نتایج به‌کارگیری آن در کشورهای مختلف، متفاوت خواهد بود. براین اساس، در رویکردهای شناسایی اقدامات فساد انگیز و اتخاذ راهکارهای پیشگیرانه و مقابله‌ای، بایستی این نکته را مدنظر قرارداد که فساد باید در چارچوب شرایط خاص اجتماعی، سیاسی و فرهنگی یک جامعه قرار گرفته و ویژگی‌های آن مشخص گردد.

تجارت الکترونیک و فساد اقتصادی

با توجه به ویژگی‌ها و شرایط خاص و بومی ایران، نظرسنجی از خبرگان این حوزه نشان می‌دهد، یکی از دغدغه‌های مطرح در خصوص فساد، بررسی شق‌های نوین ارتکاب آن با توجه به الزامات روز جوامع است. یکی از این الزامات بحث فناوری اطلاعات و تجارت الکترونیک است. موضوع گسترش تجارت الکترونیک در تمامی کشورهای جهان صادق است و کشور ما نیز از این امر مستثنا نیست. تجارت الکترونیکی به مفهوم تسهیل معاملات بازرگانی به‌واسطه بهره‌گیری از شبکه جهانی اینترنت است. تجارت الکترونیک که همگام و همپای توسعه اینترنت، قوت و بسط بیشتری یافت، زمینه لازم را در جهت رشد و توسعه اقتصادی کشورها فراهم نموده و راندمان کمی و کیفی مبادلات تجاری را افزایش داده است. امروزه، در صنعت فناوری اطلاعات از تجارت الکترونیک به‌عنوان یک تجارت هدفمند، سودمند و تسهیل‌کننده معاملات بازرگانی در عرصه‌های جهانی یاد می‌شود [۸]. یکی از جدیدترین شیوه‌های مورد بحث برای کاهش فرصت‌های فساد، توسل به فناوری اطلاعات و ارتباطات است. از فناوری اطلاعات و ارتباطات انتظار می‌رود شفافیت فرایندها و تصمیم‌گیری‌ها را افزایش دهد، زیرا سایر ابزارها تا این حد از عهده این کار بر نمی‌آیند. این باور شکل‌گرفته است که به‌کارگیری اینترنت و دیگر ابزارهای اطلاعاتی، سرانجام جای خود را به تصمیم‌های غیر شفاف و رانت محور خواهند داد و در نتیجه فناوری اطلاعات را می‌توان یکی از شیوه‌های مبارزه با فساد تلقی کرد [۴]. بر اساس نظرسنجی به‌عمل‌آمده در این تحقیق، تجارت الکترونیک در صورت همراهی با نظارت‌های مؤثر و برخورداری از شفافیت اطلاعاتی لازم و کافی می‌تواند زمینه‌ساز کاهش فساد اقتصادی شود. پاسخ‌های ارائه‌شده به عبارت مذکور به شرح نمودار ۲ می‌باشد.

نمودار ۲. پاسخ ارائه‌شده پرسش‌شوندگان تحقیق (درصد)

منبع: تحقیق حاضر

همان‌گونه که در نمودار ۲ قابل‌مشاهده است، ۸۰ درصد از افراد معتقدند (با پاسخ‌های زیاد و خیلی زیاد) که تجارت الکترونیک می‌تواند زمینه‌ساز کاهش فساد اقتصادی شود. در خصوص وضعیت تجارت الکترونیک در ایران، به برخی از آخرین آمار ارائه‌شده توسط مرکز توسعه تجارت الکترونیکی وزارت صنعت، معدن و تجارت برای سال ۱۳۹۷، اشاره می‌شود. ضریب نفوذ اینترنت در ایران به‌عنوان شانزدهمین کشور از نظر داشتن تعداد کاربر اینترنت تا سال ۲۰۱۹، ۸۱ درصد برای ایران، ۵۵ درصد آسیا، ۶۷ درصد خاورمیانه و ۵۷ درصد جهان می‌باشد. بر اساس دیگر آمار ارائه‌شده، مبلغ اسمی معاملات تجارت الکترونیکی در سال ۱۳۹۷ نسبت به سال ۱۳۹۶، در حدود ۳۰/۵۵ درصد رشد داشته است و از ۱۵۹/۴ هزار میلیارد تومان به ۲۰۸/۱ هزار میلیارد تومان افزایش یافته است. تعداد واحدهای کسب‌وکار الکترونیکی در سال ۹۷ نیز نسبت به سال ۱۳۹۶ با رشد ۴۴ درصدی همراه بوده است و از تعداد ۳۴،۱۵۳ واحد به ۴۹،۱۳۷ واحد رسیده است. این در حالی است که تعداد این واحدها در سال ۱۳۸۹ معادل ۴ واحد بوده است. همچنین در سال ۱۳۹۷ تعداد تراکنش‌های تجارت الکترونیکی در کشور در حدود ۱ میلیارد و ۱۱۳ هزار تراکنش بوده است [۱۳]. بنابراین اهمیت و حضور روزافزون تجارت الکترونیک در کشورمان با توجه به توسعه و رشد روزافزون آن، غیرقابل‌انکار می‌باشد. تجارت الکترونیک زمینه رشد و توسعه اقتصادی را فراهم آورده و روزه‌روز در ابعاد مختلف زندگی بشر رسوخ خواهد کرد؛ یکی از ابعاد تأثیرگذاری تجارت الکترونیک، موضوع فساد اقتصادی می‌باشد. برخی معتقدند ورود به تجارت الکترونیک و بهره‌مندی از مزایای آن منجر به کاهش فساد اقتصادی می‌شود؛ برخی از محققان نیز معتقدند که تجارت الکترونیک از طریق ارتقای شفافیت اطلاعاتی موجب کاهش فساد اقتصادی می‌شود و به‌خودی‌خود تأثیری بر کاهش فساد ندارد. براین اساس این فرضیه مطرح می‌گردد که تجارت الکترونیک بر کاهش فساد اقتصادی تأثیرگذار است.

تجارت الکترونیک و شفافیت اطلاعاتی

تحقق شفافیت اطلاعاتی در سطوح اقتصادی و اجتماعی، از طریق انتشار و افشای اطلاعات،^۱ با گستردن و در دسترس عموم قراردادن اطلاعات صحیح و نیز کاهش رانت و عدم تقارن اطلاعات^۲، هم حق انتخاب افراد و گزینه‌های پیش روی آن‌ها را افزایش داده و نوعی آزادی عمل و قدرت تصمیم‌گیری گسترده‌تر به آن‌ها اعطا می‌کند و هم به‌تدریج راه‌های دور زدن مقررات را مسدود و هزینه ارتکاب به آن را سنگین‌تر کرده و بدین‌وسیله، فرصت‌ها و امکانات را به شکلی برابر در دسترس همگان قرار می‌دهد. بدین ترتیب شفافیت، با تحقق توأمان سطوحی از آزادی و برابری، گامی بلند در مسیر تحقق عدالت و اداره کارآمد جامعه خواهد بود [۱۲].

کافمن و بلور^۳ (۲۰۰۵) شفافیت اطلاعاتی را این‌چنین تعریف می‌کنند «جریان اطلاعات قابل اتکا و به‌هنگام اقتصادی، اجتماعی و سیاسی که برای همه ذی‌نفعان مرتبط قابل دسترس باشد» [۴]. با توجه به اهمیت و جایگاه شفافیت اطلاعاتی، تقاضا برای شفافیت نهادها و بازارها به شکلی روزافزون در حال افزایش است و

^۱ Disclosure

^۲ Information Asymmetry

^۳ Kaufmann & Bellver

فضای تجارت الکترونیک نیز از این امر مستثنا نیست. کاربران محق هستند، برای فعالیت در این فضا به اطلاعات موردنیاز دسترسی داشته باشند. اگر با بسط فضای الکترونیک، به ارتقای شفافیت توجهی نشود، به مرور با از دست رفتن اعتماد عمومی، تمایل به فعالیت‌های سالم و کارآمد در این فضا کاهش خواهد یافت. بنابراین می‌توان گفت شفافیت ضمن آنکه از جمله زیرساخت‌های لازم برای توسعه تجارت الکترونیک است، از پیامدهای این فضا نیز می‌باشد. دسترسی مطلوب به جریان‌های اقتصادی، نه تنها موجب افزایش بهره‌وری فعالیت‌های اقتصادی می‌شود، موجب کاهش رانت و فساد نیز می‌شود و در این میان موجبات خروج واسطه‌ها از زنجیره تأمین نیز فراهم می‌شود که این امر نیز به نوبه خود تعدیل قیمت‌ها و ایجاد فضای رقابتی را به همراه خواهد داشت. در یک چنین شرایطی است که آحاد بیشتری از جامعه تشویق به فعالیت‌های سالم در این فضا خواهند شد. به عبارتی شفافیت اقتصادی در تجارت الکترونیک یک بازی بُرد بُرد برای طرف‌های معاملات خواهد بود. بنابراین این فرضیه مطرح می‌شود که تجارت الکترونیک بسترساز ارتقای شفافیت اطلاعاتی است.

شفافیت اطلاعاتی و کاهش فساد اقتصادی

هر استراتژی تنها در صورتی در مسیر مبارزه با فساد تأثیرگذار خواهد بود، که شفافیت اطلاعاتی را ارتقا بخشد. یکی از استراتژی‌های اخیر مطرح شده در دنیا در حوزه شفافیت اطلاعاتی، بحث تجارت الکترونیک است. فعالیت و کسب‌وکار از طریق ابزارهای اطلاعاتی، در نهایت جایگزین تصمیم‌ها و اقدامات غیر شفاف خواهد شد. از طرفی، کنترل فساد فعالیت‌های مبتنی بر اطلاعات است و به همین دلیل، به ابزارهایی نیاز است تا بتوان با اتکا به آن‌ها، فساد را کنترل کرد. یکی از این ابزارها، فناوری اطلاعات و فعالیت‌های اقتصادی در بستر آن است. تأثیر تجارت الکترونیک بر کسب‌وکار و بنابراین بر کاهش فساد اقتصادی مورد تأیید اغلب صاحب‌نظران این حوزه، از جمله تحقیق حاضر قرار گرفته است. با حرکت کسب‌وکارها و فعالیت‌ها به سمت الکترونیکی شدن و کاهش کاغذبازی‌های متداول، ضمن آنکه امکان رصد و نظارت اقدامات صورت گرفته بیشتر می‌شود همچنین با کاهش دخالت انسانی در انجام امور، بحث شفافیت اطلاعاتی نیز ارتقا می‌یابد. از طرفی یکی از مهم‌ترین پیامدهای شفافیت اطلاعاتی، کاهش فساد اقتصادی است. عدم شفافیت اطلاعاتی موجب می‌شود امکان سوءاستفاده افرادی که منافع شخصی‌شان با منافع عمومی یا دیگران در تضاد قرار گرفته، فراهم شود. لذا می‌توان عدم شفاف‌سازی را یکی از شاخص‌ترین علت ایجادکننده فساد اقتصادی دانست. لذا هر چه بر رویکرد شفاف‌سازی در حوزه‌های مختلف از جمله فعالیت‌ها و تجارت الکترونیک توجه بیشتری شود به همان میزان نیز فساد تقلیل می‌یابد. بر این اساس فرض می‌شود شفافیت اطلاعاتی منجر به کاهش فساد اقتصادی شود.

پیشینه پژوهش

در این بخش به تحقیقات خارجی و داخلی مرتبط با موضوع پرداخته می‌شود. اگرچه جستجو در پایگاه‌های اطلاعاتی داخلی، نمونه تحقیق مشابهی در این رابطه را نشان نمی‌دهد؛ ولیکن به چند مورد مطالعه داخلی و خارجی که به نحوی مرتبط با موضوع تحقیق حاضر هستند، پرداخته شده است.

نام^۱ (۲۰۱۸) در مطالعه خود، به بررسی نقش دولت الکترونیک، بر کنترل فساد پرداختند و به این نتیجه رسیده است که بلوغ خدمات دولت الکترونیک بر کنترل فساد نقش مؤثری دارد و فرهنگ ملی، اثر ضد فساد دولت الکترونیک را تعدیل می‌کند. بر اساس نتایج این مطالعه، نابرابری‌ها در شرایط سیاسی، اقتصادی و فرهنگی، بر تفاوت اثر دولت الکترونیک بر کنترل فساد، تأثیر می‌گذارد. همچنین، ژو و همکاران^۲ (۲۰۱۷) در مطالعه خود به بررسی ابعاد مختلف تأثیر شفافیت بر گرایش مشتریان به تجارت الکترونیک پرداختند. در این مطالعه به این نتیجه رسیدند که شفافیت اطلاعاتی بر گرایش افراد برای فعالیت در فضای الکترونیک تأثیر مثبت و معنی‌داری دارد. همچنین احساس ریسک از سوی افراد بر میزان شفافیت در تجارت الکترونیک تأثیر منفی و معناداری دارد. کابانگو و آسا^۳ (۲۰۱۵) نیز در تحقیقی تحت عنوان عوامل مؤثر بر توسعه تجارت الکترونیک، به این نتیجه رسیدند که توسعه تجارت الکترونیک بر افزایش کارایی دولت، ارتقای شفافیت و کاهش فساد اقتصادی تأثیر مثبت و معناداری دارد. الباهناساوی و همکاران^۴ (۲۰۱۴) در مطالعه خود مطرح می‌کنند که دولت الکترونیک و مقبولیت به‌کارگیری اینترنت، در کاهش فساد اقتصادی تأثیر مثبت و معناداری دارد. کریشن و همکاران^۵ (۲۰۱۳) هم به این نتیجه رسیدند، توسعه دولت الکترونیک از طریق نقش میانجی کاهش فساد اقتصادی منجر به ارتقای رفاه اجتماعی و رشد اقتصادی می‌شود. بائو و سان^۶ (۲۰۱۰) نیز به طراحی مدلی از عوامل مؤثر بر تجارت الکترونیک در کشور چین پرداختند. نتایج حاصل از این مطالعه نشان می‌دهد ارتباط مثبت و معناداری میان شاخص شفافیت و دولت الکترونیک وجود دارد. چی لیو و همکاران^۷ (۲۰۱۱) ضمن بررسی نقش اینترنت در کاهش فساد به این نتیجه رسیدند که تأثیر اینترنت بر کاهش فساد از نظر آماری معنادار است [۱۱].

در میان مطالعات داخلی نیز، منظور و عباسی کلاش (۱۳۹۸) مطرح می‌کنند که شفافیت بودجه دولتی و شفافیت اموال و دارایی مسئولان به‌طور خاص نقش مهمی در کاهش فساد ایفا می‌کند. محمدی و همکاران (۱۳۹۷) در مطالعه خود به بررسی نقش فناوری اطلاعات و ارتباطات در کاهش فساد اداری مالی پرداختند و به این نتیجه رسیدند که به‌کارگیری فناوری اطلاعات و ارتباطات تأثیر معناداری بر کاهش فساد اداری و مالی دارد. جعفری و همکاران (۱۳۹۵) هم در مطالعه خود مطرح می‌کنند که دولت الکترونیک بر سلامت اداری، دولت الکترونیک بر شفافیت سازمانی و شفافیت سازمانی بر سلامت اداری تأثیر معناداری دارد و نقش واسطه‌ای شفافیت سازمانی میان رابطه اجرای دولت الکترونیک و سلامت سازمانی در این مطالعه مورد تأیید قرار گرفته است. همچنین هادوی نژاد و جاوید (۱۳۹۳) در مطالعه خود به بررسی رابطه فناوری اطلاعات با فساد اداری

¹ Nam

² Zhou et.al

³ Kabango & Asa

⁴ Elbahnasawy et.al

⁵ Krishnan & et al

⁶ Bao & Sun

⁷ Chi Lio et.al

پرداخته و به این نتیجه رسیده‌اند که فناوری اطلاعات می‌تواند فساد اداری را کاهش دهد، ولی نقش آن در کاهش فساد اداری در بخش دولتی نمی‌تواند نوشداروی مهار آن تصور شود. متفکر آزاد و همکاران (۱۳۹۲) نیز در تحقیقی به این نتیجه رسیدند که تقویت دولت الکترونیکی، فساد اقتصادی موجود در کشورها را کاهش می‌دهد که این امر سرمایه‌گذاری بیش‌تر بر روی ایجاد و بهبود شاخص‌های دولت الکترونیکی را می‌طلبد. در مجموع، مروری بر مطالعات صورت گرفته نشان از این امر دارد که در اغلب مطالعات پیرامون فناوری اطلاعات و تجارت الکترونیک، به متغیر شفافیت اطلاعاتی توجه خاصی صورت گرفته است. برخی مطالعات نیز کاهش فساد اقتصادی را مدنظر قرار داده‌اند. ولیکن در بررسی روابط هم‌زمان بین شفافیت و کاهش فساد اقتصادی در نتیجه به کارگیری تجارت الکترونیک، نمی‌توان به نتیجه کلی دست یافت؛ با توجه به شاخص‌های انتخابی، چارچوب فرهنگی و اجتماعی جامعه و اینکه نمونه، کشور یا کشورهای مورد مطالعه در ردیف کشورهای در حال توسعه هستند یا توسعه‌یافته، احتمالاً نتایج نسبتاً متفاوتی به دست آید. بر این اساس، این امر ضمن آنکه می‌تواند به‌عنوان نوآوری تحقیق حاضر مدنظر قرار گیرد، همچنین می‌تواند نتایج مفیدی برای علاقه‌مندان و سیاست‌گذاران حوزه تجارت الکترونیکی کشور فراهم سازد.

روش تحقیق

در این مطالعه، به‌منظور تجزیه و تحلیل داده‌ها، از روش ترکیبی بهره گرفته شده است. روش ترکیبی تلفیقی از دو روش تحقیق کیفی و کمی است. استفاده از روش ترکیبی در تحقیق به محققان اجازه می‌دهد تا ابعاد موضوع را به‌صورت عمیق‌تر مورد بررسی قرار دهند و بدین‌وسیله به نتایج غنی‌تری دست یابند [۱۶]. با توجه به متفاوت بودن عوامل مؤثر بر شفافیت اطلاعاتی، کاهش فساد اقتصادی و تجارت الکترونیک در کشورهای مختلف و همچنین جدید بودن این بحث در میان مطالعات داخلی، ضروری است که برای توسعه مدل اولیه تحقیق، تحقیق کیفی جهت اکتشاف عوامل و متغیرهای مؤثر بر سه متغیر مذکور صورت گیرد. ترکیب نتایج مرحله تحقیق کیفی با مبانی نظری، باعث جامعیت و بومی‌سازی مدل برای شرایط خاص این موضوع در ایران می‌شود. بخش کیفی تحقیق حاضر مربوط به طراحی مدل مفهومی تحقیق می‌باشد که در ادامه مختصری توضیح داده خواهد شد و بخش کمی مربوط به آزمون مدل طراحی شده است. در بخش کمی تحقیق، برای آزمون مدل ارائه شده، با توجه به ماهیت و نوع داده‌ها، از روش حداقل مربعات معمولی (OLS)^۱ و نرم‌افزار 10 eviews استفاده شده است. در راستای تأیید روش و متغیرهای مدل و در نتیجه اطمینان به نتایج به دست آمده، برخی آزمون‌ها و فرضیات مورد بررسی قرار می‌گیرند.

نتایج و بحث

تحلیل داده‌ها در بخش کیفی

در بخش کیفی تحقیق، متغیرها و مضامین مدل مفهومی تحقیق با استفاده از رویکرد کدگذاری مورد شناسایی قرار گرفتند. نتایج این مرحله در جدول ۱ ارائه شده است:

^۱ Ordinary least squares

جدول ۱. نتایج فرایند کدگذاری باز مرحله کیفی تحقیق

مقوله‌ها	مفاهیم	برخی از مهم‌ترین کدهای مشترک
عوامل تکنولوژیکی	کیفیت درک شده	تجارت الکترونیک زمینه‌ساز پیشرفت و ضرورت بسترسازی آن؛ وابستگی درک مزایای آن به میزان پیشرفت تکنولوژیکی؛ افزایش قدرت انتخاب مشتریان؛ کاهش هزینه کالا و خدمات به دلیل امکان مقایسه سریع و بهنگام قیمت محصولات توسط مشتریان؛ سهم کالاهایی که از طریق اینترنت خریداری می‌شود؛ نوع کسب‌وکار و خریدهای اینترنتی؛ خرید اینترنتی و فراهم بودن بستر مرجوع کردن آن؛ ایده‌ای کاربردی است؛ کوتاه شدن کانال‌های بازاریابی و حتی حذف آن‌ها و در نتیجه تولید محصولات نهایی باقیمت نهایی کمتر و سود بیشتر؛ گسترش بازار به سازمان‌های ملی و بین‌المللی؛ تهیه مواد اولیه و کالا و خدمات با سرعت بیشتر و هزینه کمتر؛ کاهش هزینه‌های ارتباط از راه دور، کمک به شرکت‌های کوچک برای مقابله و رقابت با شرکت‌های بزرگ؛
	دسترسی‌پذیری	بهره‌مندی از خدمات اینترنت در منزل؛ بهره‌مندی از اینترنت در خارج از منزل؛ کیفیت و سرعت اینترنت؛ کیفیت سرویس؛ امکان کار در خانه و کاهش نیاز به مسافرت‌های درون شهر و در نتیجه کاهش ترافیک و آلودگی صوتی و آلودگی هوا؛ امکان کاهش قیمت بعضی از کالاها و ارتقا استانداردها زندگی؛ امکان استفاده مردم در کشورها در حال توسعه و مناطق روستایی و دورافتاده از محصولات و خدماتی که به آن‌ها دسترسی ندارند؛ تسهیل حمل‌ونقل عمومی و کاهش هزینه توزیع؛ امکان خرید در هر ساعت از شبانه‌روز
	حریم خصوصی و امنیت اطلاعات	فعالیت اینترنتی منوط به شهرت سایت؛ ضرورت شناسایی منابع و مآخذ وب‌سایت؛ ضرورت وجود بسترهایی برای اعتماد و ارائه اطلاعات شخصی؛ امکان جستجوی اطلاعات
	آگاهی عمومی	تحقیق از دوستان و آشنایان؛ جستجوی اینترنتی؛ امکان تعامل مشتریان در جوامع الکترونیکی و مبادله نظرات و مقایسه تجربیات؛ ناچار بودن در ورود و ارتقای آگاهی در این فضا با توجه به گسترش آن در ابعاد مختلف زندگی؛ در صورت فقدان آموزش و آگاهی لازم امکان متضرر شدن افراد وجود دارد
	فرهنگ استفاده	نیاز به اختصاص زمان کمتر برای خرید؛ عدم نیاز به حضور و تجمع در مراکز خرید؛ برخورداری از تنوع در انتخاب کالاها؛ استفاده از شرایط تسهیل شده خرید؛ تنبلی؛ پرهیز از تردد غیرضروری؛ میزان تحصیلات افراد؛ کارآمدی و ضعف نظام فرهنگی و اجتماعی؛ مشاهده فیزیکی کالای سفارش شده و سپس خرید آن؛ انعطاف‌پذیری سیستم معاملات آنلاین؛ امکان مرجوع نمودن کالا،

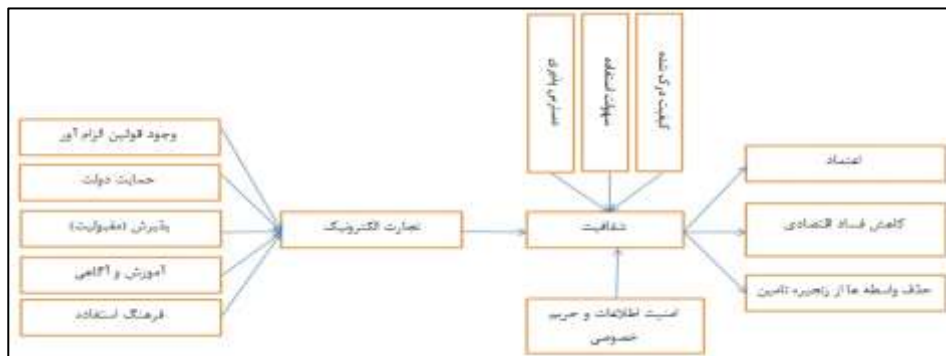

عوامل محیطی	بسترهای وجود	لازم‌الاجرا بودن قوانین؛ ضرورت ضابطه‌مندی مطلوب
	حمایت دولت	ایجاد بستر امن و مشخص بودن خط‌مشی اینترنتی؛ ضرورت وجود نهاد نظارتی قدرتمند و بالادستی
شفافیت اطلاعاتی	الزامات شفافیت	ایجاد بسترهای لازم؛ قوانین الزام‌آور شفافیت
	نظارت	الزام به ارائه مجوزهای لازم؛ امکان احتساب حجم فعالیت‌ها و ساماندهی آن‌ها
کاهش فساد اقتصادی	بسترهای اجرایی کاهش فساد اقتصادی	شناسایی مالیات؛ ضرورت بسترسازی شناسایی کالای قاچاق
	بسترهای نظارتی کاهش فساد اقتصادی	امکان پیگیری تخلفات؛ نظارت بر مجوزها و استانداردهای لازم؛ امکان ردیابی و مسیریابی فروش‌ها
	حذف واسطه‌ها از زنجیره تأمین	ارائه کالا و خدمات باقیمت مناسب به دلیل حذف واسطه‌ها

منبع: تحقیق حاضر

شکل ۱، حاصل تجزیه و تحلیل داده‌های پژوهش بر اساس مدل پارادایمی و مبانی نظری است و نتایج کدگذاری در این پژوهش را نشان می‌دهد. بر اساس تجزیه و تحلیل پرسشنامه‌های باز، تجارت الکترونیک از طریق ارتقای شفافیت بر کاهش فساد اقتصادی تأثیرگذار است. در این راستا تجارت الکترونیک تابعی از شرایط علی (حاکمیت قانون، حمایت دولت، آموزش و آگاهی و فرهنگ استفاده)، شرایط زمینه‌ای (دسترس‌پذیری و کیفیت درک شده) و شرایط مداخله‌گر (امنیت اطلاعات و حریم خصوصی) است. این عوامل، شرایط را برای اعمال کنش‌ها و تعاملات (شفافیت) مهیا می‌کند که پیامد کاهش فساد اقتصادی را به دنبال دارد.

شکل ۱. مدل مفهومی حاصل از یافته‌های مرحله کیفی تحقیق

منبع: تحقیق حاضر

فرضیات تحقیق

بر اساس مدل تدوین شده، فرض می شود تجارت الکترونیک بر شفافیت اطلاعاتی تأثیر مثبت و معناداری دارد. شفافیت اطلاعاتی بر کاهش فساد اقتصادی تأثیر مثبت و معناداری دارد. تجارت الکترونیک بر کاهش فساد اقتصادی تأثیر مثبت و معناداری دارد. همچنین تجارت الکترونیک از طریق نقش میانجی شفافیت، کاهش فساد اقتصادی را تحت تأثیر قرار می دهد. بنابراین در راستای آزمون فرضیات اشاره شده و بررسی تعاملات میان تجارت الکترونیک، شفافیت اطلاعاتی و کاهش فساد اقتصادی، معادلات ذیل مورد ارزیابی قرار می گیرد:

$$\begin{aligned} transparency_i = & \alpha_0 + \alpha_1 ecommercer_i + \alpha_2 Awareness_i \\ & + \alpha_3 culture_i + \alpha_4 privacy_i \\ & + \alpha_5 understood\ quality_i + \alpha_6 law_i \\ & + \alpha_7 government\ support_i \\ & + \alpha_8 availability_i + \varepsilon_i \end{aligned} \quad \text{رابطه (۱)}$$

$$\begin{aligned} corruption_i = & \alpha_0 + \alpha_1 ecommercer + \alpha_2 transparency \\ & + \alpha_3 Awareness + \alpha_4 culture + \alpha_5 privacy \\ & + \alpha_6 understood\ quality + \alpha_7 law \\ & + \alpha_8 government\ support + \alpha_9 availability \\ & + \varepsilon_i \end{aligned} \quad \text{رابطه (۲)}$$

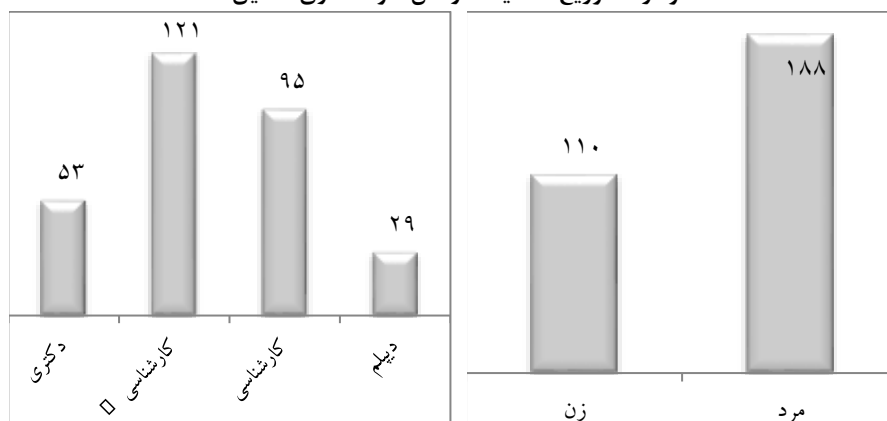
$$\begin{aligned} corruption_i = & \alpha_0 + \alpha_1 transparency_i + \alpha_2 ecommercer_i \\ & \times transparency_i + \varepsilon_i \end{aligned} \quad \text{رابطه (۳)}$$

در روابط فوق، $transparency_i$ شفافیت اطلاعاتی، $ecommerce_i$ تجارت الکترونیک، $corruption_i$ فساد اقتصادی و متغیرهای کنترلی تحقیق شامل فرهنگ استفاده (culture)، حاکمیت قانون (law)، آگاهی عمومی (awareness)، دسترس پذیری (availability)، امنیت اطلاعات و حریم خصوصی (privacy)، کیفیت درک شده (understood quality) و حمایت دولت (government support) می‌باشد. رابطه (۳) نیز برای آزمون معنی‌داری متغیر تعاملی $ecommerce_i \times transparency_i$ مطرح شده است. اگر این متغیر معنی‌دار باشد، می‌توان نتیجه گرفت که تجارت الکترونیک موجب کاهش بیشتر فساد اقتصادی از طریق تأثیر آن بر شفافیت اطلاعاتی می‌شود.

نمونه آماری تحقیق

نمونه آماری در مرحله کمی تحقیق حاضر ۲۹۸ نفر از شاغلین در نهادها و مؤسسات دولتی و غیردولتی فعال در حوزه تجارت الکترونیک و همچنین سایر افراد با ویژگی‌های جمعیت شناختی متفاوت در سال ۱۳۹۸ می‌باشند. پرسشنامه تحقیق به صورت الکترونیکی برای ایشان ارسال گردید. در این مرحله سعی شده است از نظرات افراد با ویژگی‌های جمعیت‌شناسی مختلف (سن، تحصیلات و ...) بهره گرفته شود تا امکان تعمیم نتایج به کل جامعه آماری فعال در فضای تجارت الکترونیک کشور فراهم شود. در نمودار ۴ دو مورد از ویژگی‌های جمعیت شناختی نمونه مورد بررسی ارائه شده است. همان‌گونه که نتایج نشان می‌دهند ۵۳ نفر از پاسخ‌دهندگان دارای تحصیلات در مقطع دکتری، ۱۲۱ نفر کارشناسی ارشد، ۹۵ نفر کارشناسی و ۲۹ نفر دیپلم و پایین‌تر بوده‌اند. همچنین نمونه مورد بررسی شامل ۱۸۸ نفر مرد و ۱۱۰ نفر زن می‌باشند. در این تحقیق ۲۹۲ نفر عنوان نموده‌اند همواره به اینترنت دسترسی دارند.

نمودار ۴. توزیع تحصیلات و سن نمونه آماری تحقیق

منبع: تحقیق حاضر

در مرحله کمی تحقیق، پرسشنامه‌ای متشکل از ۵۱ سؤال تخصصی و ۱۳ سؤال عمومی در مقیاس پنج گزینه‌ای لیکرت (به ترتیب خیلی کم، کم، متوسط، زیاد، خیلی زیاد) به صورت الکترونیکی طراحی گردید. برای اطمینان از اعتبار و روایی ابزار گردآوری اطلاعات، ضمن تأکید بر بهره‌گیری از مبانی نظری تحقیق،

پرسشنامه با نظر اساتید و تعدادی از خبرگان تعدیل و اصلاح گردید. بنابراین بهره‌گیری از مبانی نظری تحقیق و نظر خبرگان و صاحب‌نظران تضمین‌کننده روایی پرسشنامه می‌باشد. همچنین برای سنجش پایایی یا قابلیت اعتماد، ثبات و سازگاری پرسشنامه، از شاخص آلفای کرونباخ استفاده شده است. چنانچه ضریب محاسبه شده از رقم ۰/۷ بیشتر باشد، سؤال‌های پرسشنامه از نظر پایایی دارای همبستگی درونی مناسبی بوده و قابل پذیرش است. ضریب آلفای کرونباخ برای کل پرسشنامه برابر با ۰/۸۷ بوده و در مجموع پرسشنامه از انسجام درونی مناسب و قابلیت اطمینان مناسبی برخوردار است.

نتایج و بحث

با توجه به ماهیت مشاهدات تحقیق (داده‌های مقطعی حاصل از پرسشنامه)، اثرگذاری متغیرهای مستقل با آزمون حداقل مربعات معمولی (OLS) بررسی می‌شود. تخمین زنده‌های حداقل مربعات معمولی (OLS) بهترین تخمین زن خطی نارایب هستند [۶]. همچنین به منظور بررسی فروض کلاسیک و اعتبار رگرسیون، از آزمون‌های تشخیص واریانس ناهمسانی^۱ (آزمون آرج^۲) و تشخیص خودهمبستگی جملات خطا (آزمون بریوش گادفری)^۳ استفاده شده است. لازم به توضیح است ناهمسانی واریانس مشکلی است که در صورت نقض فرض همسانی واریانس جملات خطابه وجود می‌آید. اگر واریانس جمله خطا ثابت نباشد، در این صورت تخمین زنده‌های OLS همچنان بدون تورش خواهند بود، اما دارای حداقل واریانس نخواهند بود [۶]. خودهمبستگی مشکلی است که در صورت نقض یکی از فروض مربوط به جملات خطا حاصل می‌شود. اگر خودهمبستگی وجود داشته باشد و نادیده گرفته شود تخمین ضرایب بدون تورش ولی ناکارا می‌باشد.

بررسی عوامل مؤثر بر شفافیت اطلاعاتی

نتایج برآورد رابطه (۱) در جدول ۲، ارائه شده است:

جدول ۲. نتایج برآورد ضرایب عوامل مؤثر بر شفافیت اطلاعاتی

متغیر	ضریب	آماره t	سطح احتمال
تجارت الکترونیک	۰/۲۴	۳/۰۴	۰/۰۰۲
دسترس پذیری	۰/۱۵	۰/۹۷	۰/۳۳*
آگاهی عمومی	۰/۲۰	۱/۷	۰/۰۸
فرهنگ	۰/۶	۵/۵۲	۰/۰۰
حاکمیت قانون	۰/۰۲	۰/۱۵	۰/۸*
امنیت اطلاعات و حریم خصوصی	-۰/۰۱	-۰/۱۲	۰/۸۹*
کیفیت درک شده	۰/۲۴	۲/۲۳	۰/۰۲
حمایت دولت	۱/۲۴	۸/۵۲	۰/۰۰۰

منبع: تحقیق حاضر * متغیرها به لحاظ آماری بی‌معنی به دست آمده‌اند

¹ Heteroskedasticity Test

² ARCH

³ Breusch-Godfrey Serial Correlation LM Test

نتایج جدول ۲ نشان می‌دهد، متغیرهای تجارت الکترونیک، آگاهی عمومی، فرهنگ، کیفیت درک شده و حمایت دولت بر شفافیت اقتصادی تأثیرگذار و به لحاظ آماری معنادار به‌دست آمده‌اند. در میان عوامل مؤثر، حمایت دولت دارای اثر بزرگ‌تری بوده است. توجیه ضرایب به‌دست آمده در بخش نتیجه‌گیری ارائه می‌شود. در ادامه به‌منظور بررسی فقدان خطا در مدل برآورد شده، نتایج آزمون‌های تشخیص ناهمسانی واریانس و خودهمبستگی در جدول ۳ ارائه شده است:

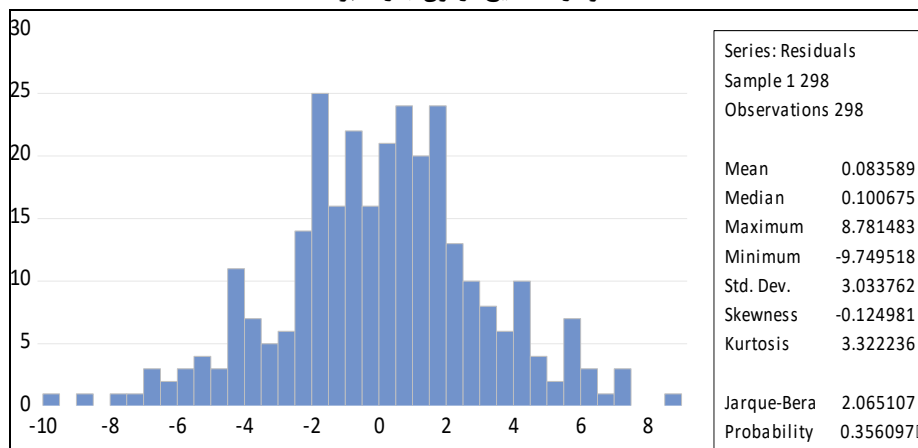
جدول ۳. نتایج آزمون‌های تشخیص ناهمسانی واریانس و خودهمبستگی

نوع آزمون	آماره آزمون	احتمال	نتیجه آزمون
آزمون تشخیص ناهمسانی واریانس	۰/۲۲	۰/۶۳	پذیرش فرض صفر مبنی بر عدم وجود واریانس ناهمسانی
آزمون تشخیص خودهمبستگی	۱/۶	۰/۱	پذیرش فرض صفر مبنی بر عدم وجود خودهمبستگی

منبع: تحقیق حاضر

نتایج حاصل از آزمون‌های فوق نشان می‌دهد که فروض مربوط به معادله رگرسیونی در رابطه با جزء خطای مدل، برقرار است. یکی دیگر از فروض اصلی کلاسیک این است که تابع توزیع جمله‌ی اخلاص را نرمال بدانیم، بنابراین می‌توان گفت که پسماندها دارای توزیع مستقل نرمال با میانگین صفر و واریانس ثابت است. فرض صفر این آزمون نرمال بودن پسماند مدل است. با توجه به نتایج آزمون جارگ برا^۱، فرض صفر موردپذیرش قرار گرفته و در نتیجه، توزیع جز خطا نرمال است؛ بنابراین این فرض کلاسیک نیز در این مدل برقرار است.

نمودار ۵. نتایج آزمون جارگ برا

منبع: تحقیق حاضر

¹ Jarque Bera

بررسی عوامل مؤثر بر فساد اقتصادی

بر اساس فرضیات مطرح شده در این تحقیق، نتایج برآورد تأثیر متغیرهای مستقل بر فساد اقتصادی در جدول ۴ نشان داده می‌شود:

جدول ۴. نتایج برآورد ضرایب عوامل مؤثر بر فساد اقتصادی

متغیر	ضریب	آماره t	احتمال
تجارت الکترونیک	۰/۰۴	۰/۵۶	*۰/۵۶
شفافیت اطلاعاتی	۰/۴۱	۶/۷	۰/۰۰۰
دسترس پذیری	۰/۳۰	۱/۷	۰/۰۷
آگاهی عمومی	۰/۱۰	۰/۸۲	*۰/۴۱
فرهنگ	-۰/۲۳	-۱/۹۵	۰/۰۵
حاکمیت قانون	۱/۰۷	۷/۵۶	۰/۰۰۰
امنیت اطلاعات و حریم خصوصی	۰/۱۰	۱/۱۶	*۰/۲۴
کیفیت درک شده	۰/۱۰	۰/۹۰	*۰/۳۶
حمایت دولت	۱/۱۰	۶/۳۸	۰/۰۰

منبع: محاسبات تحقیق * متغیر از نظر آماری معنادار نیست

نتایج آزمون برآورد ضرایب متغیرها نشان می‌دهد که تمامی متغیرها به جز تجارت الکترونیک، آگاهی عمومی، امنیت اطلاعات و حریم خصوصی با سطح اطمینان ۹۹ درصد معنی‌دار هستند. توجیه ضرایب به دست آمده در بخش بعدی ارائه می‌شود. آماره $\bar{R}^2$ بیانگر آن است که ۸۷ درصد تغییرات متغیر وابسته، توسط متغیرهای مستقل موجود قابل توضیح است و ۱۳ درصد باقیمانده، مربوط به عواملی است که در تابع لحاظ نشده و در پسماندها ظاهر شده است. لازم به توضیح است آماره دوربین-واتسن^۱ نیز ۱/۹۸ می‌باشد. با توجه به اینکه DW به اندازه کافی به عدد ۲ نزدیک است به معنی عدم خودهمبستگی می‌باشد [۶]. به منظور بررسی فقدان خطا در مدل، نتایج آزمون‌های تشخیص ناهمسانی واریانس و خودهمبستگی نشان می‌دهد که فروض مربوط به معادله رگرسیونی (۲) نیز در رابطه با جزء خطای مدل، برقرار است. همچنین نتایج آزمون جارگ برا نیز نشان‌دهنده نرمال بودن توزیع جز خطا می‌باشد.

بررسی نقش میانجی شفافیت اطلاعاتی در رابطه بین تجارت الکترونیک و فساد اقتصادی

به منظور بررسی فرضیه چهارم تحقیق، همان‌گونه که مطرح شد، اگر ضریب متغیر تعاملی معنی‌دار باشد، متغیر شفافیت اطلاعاتی به عنوان یک واسطه کامل رفتار می‌کند. مدل (۳) برای بررسی آزمون معنی‌داری متغیر تعاملی $\text{commerce} \times \text{transparency}$ مطرح شده است. با توجه به معناداری متغیر تعاملی با ضریب اثرگذاری ۰/۰۸ در سطح معنی‌داری ۹۹ درصد، می‌توان نتیجه گرفت که تجارت الکترونیک موجب کاهش بیشتر فساد اقتصادی از طریق تأثیر آن بر شفافیت اطلاعاتی می‌شود. در رابطه با تأثیر متغیر

^۱ Durbin-Watson stat

تجارت الکترونیک بر شفافیت اقتصادی، تجارت الکترونیک با ضریب مثبت (۰/۲۴) و در سطح ۹۵ درصد معنادار، بر شفافیت اطلاعاتی تأثیرگذار است و شفافیت اطلاعاتی نیز با ضریب ۰/۴۱ بر کاهش فساد اقتصادی تأثیرگذار است. بر اساس نتایج به دست آمده در این تحقیق، مدل کلی رابطه بین تجارت الکترونیک، شفافیت اطلاعاتی و کاهش فساد اقتصادی، به صورت شکل ۲ ارائه می شود.

شکل ۲. ضرایب اثر گذاری متغیرهای اصلی

منبع: تحقیق حاضر

نتیجه گیری و پیشنهادها

بر اساس نتایج حاصل از تحقیق حاضر، از منظر پرسش شوندگان، با ورود بیشتر به عرصه تجارت الکترونیکی به شکلی اجتناب ناپذیر الزامات و پیامدهای آن که به نوعی زیرساخت ضروری برای آن هستند، نیز ارتقا خواهند یافت. از جمله این عوامل می توان به شفافیت اطلاعاتی اشاره نمود. نتایج تحقیق نشان می دهد تجارت الکترونیکی بر شفافیت تأثیر مثبت (با ضریب ۰/۲۴) و معنی دار دارد؛ به این معنا که هر چه در این عرصه وارد شویم، لاجرم بایستی زمینه های شفافیت اطلاعاتی فعالیت ها در آن ارتقا یابد؛ بنابراین با افزایش تجارت الکترونیک، شفافیت نیز ارتقا خواهد یافت. از طرفی بر اساس نتایج تحقیق، شفافیت بر کاهش فساد اقتصادی تأثیرگذار است. ضریب به دست آمده نشان می دهد در صورتی که شفافیت یک واحد ارتقا پیدا کند فساد اقتصادی ۰/۴۱ واحد کاهش پیدا می کند. در توجیه ضریب به دست آمده می توان گفت، از مهم ترین عوامل بسترساز فساد، عدم شفافیت و ضعف در ایجاد آن است. عدم شفافیت موجب می شود امکان سوءاستفاده افرادی که منافع شخصی شان با منافع عمومی یا دیگران در تضاد قرار گرفته، فراهم شود. لذا می توان عدم شفاف سازی را یکی از علل مهم ایجادکننده فساد اقتصادی دانست. لذا هر چه بر رویکرد شفاف سازی در حوزه های مختلف توجه بیشتری مبذول شود به همان میزان نیز فساد تقلیل می یابد.

فساد معمولاً محصول مداخله فرعی دولت است و متعاقب مداخله آن در اقتصاد به بهانه برطرف کردن و اصلاح موارد شکست بازار به وجود می آید. براین اساس، حتی اگر حجم بخش عمومی نیز کوچک شود بازهم فساد خواهد بود اما از بزرگی آن کاسته می شود. بنابراین آنچه اهمیت دارد نحوه کنترل فساد و در واقع گزینش راهبرد مؤثر از سوی دولت است [۳]. در خصوص حمایت های دولت، نتایج نشان می دهد حمایت دولت تأثیر مثبت (با ضریب ۱/۱) و معناداری بر کاهش فساد اقتصادی دارد. کارآمدی دولت در پاسخگویی به الزامات دنیای الکترونیک و فناوری اطلاعات با به کارگیری ابزار پیشگیرانه، مقابله ای و تنبیهی می تواند نقش مؤثری در کاهش فساد اقتصادی داشته باشد. در صورت کارآمدی دولت، زمینه و شرایط فساد اقتصادی به حداقل خواهد رسید. این ضریب در مقایسه با سایر ضرایب بزرگ تر به دست آمده است.

همچنین نتایج نشان می‌دهد حاکمیت قانون تأثیر مثبت (۱/۰۷) و معناداری بر کاهش فساد اقتصادی دارد. حاکمیت قوانین الزاماً به معنای وجود قوانین کارآمد نیست، بلکه وجود قوانین مطلوب در کنار نظام اجرایی مناسب معنا پیدا می‌کند. به عبارتی در صورتی که نظام اجرایی کشور از انسجام و استحکام لازم برخوردار نباشد، قوانین خوب به منصفه ظهور نمی‌رسد و در نتیجه حاکمیت قانون در این جوامع بسیار ناقص و ناکارآمد است [۷]. همچنین در این مطالعه، تأثیر فرهنگ بر کاهش فساد اقتصادی منفی (۰/۲۳) به‌دست‌آمده است. بر این اساس از نظر پرسش‌شوندگان تحقیق، مبانی فرهنگ فسادگریزی در کشور به‌خوبی پایه‌ریزی نشده است و این به‌عنوان یکی از خلأهای مهم و زمینه‌ساز فساد همواره مورد توجه محققان بوده است. فرهنگ‌های مختلف، تلقی، برداشت و هنجارهای متفاوتی در مورد اقدامات فساد خیز ایجاد کرده است. چنانچه فساد اقتصادی به یک هنجار عمومی در جوامع تبدیل شود، می‌تواند به‌عنوان یک قاعده کلی پذیرفته و مورد قبول واقع شود. در صورت ریشه‌دار بودن فساد در رسوم سنتی یک جامعه، این پدیده مانع رشد آن جامعه خواهد شد و همواره تلاش‌های مقابله‌ای با فساد بی‌ثمر و یا کم‌ثمر خواهد بود.

جمهوری اسلامی ایران در سال‌های اخیر با صدور فرمان هشت ماده‌ای مقام معظم رهبری، در مسیر جدیدی از مبارزه با فساد گام برداشته است. با توجه به قوانین مختلف مبارزه با فساد در کشور از جمله قانون منع تصدی بیش از یک شغل، آیین‌نامه پیشگیری و مبارزه با رشوه در دستگاه‌های اجرایی، قانون ارتقاء سلامت نظام اداری و مبارزه با فساد، همچنین تشکیل ستاد هماهنگی مبارزه با مفاسد اقتصادی در بالاترین سطح با حضور سران سه قوه و مصوبات دولت از جمله راه‌اندازی سامانه تدارکات الکترونیکی دولت در راستای سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی، ایجاد شفافیت مالی، مبارزه با فساد، برقراری محیط رقابت‌پذیر سالم و عدالت اقتصادی و تعیین پروژه‌های ملی اولویت‌دار توسعه دولت الکترونیک به‌منظور تحقق برنامه عملیاتی (با اولویت پروژه‌های مالیات الکترونیکی، معاملات دولتی الکترونیکی، سلامت الکترونیکی، بیمه الکترونیکی، استعلام مدرک تحصیلی، تکمیل پایگاه هویتی اطلاعات نسبی سببی، خزانه‌داری الکترونیکی و مدیریت الکترونیکی خدمات) از جمله اقدامات مهم در کشور در این مسیر می‌باشد. ولیکن متأسفانه رویکردهای اتخاذی در برابر فساد اقتصادی در ایران مبهم می‌باشد و به همین علت، موقعیت این قبیل اقدامات، نامشخص و راهکارهای مبارزه با آن را ابتر نموده است. این ابهام دلایل گوناگونی دارد. از عمده دلایل آن می‌توان به فقدان استراتژی واحد در حوزه فساد اقتصادی، اداری، سیاسی و اجتماعی و نیز نبود متولی واحدی جهت تبیین راهبردها، اولویت‌ها و برنامه‌های پیشگیری و مبارزه با فساد از سوی دستگاه‌های نظارتی در حوزه‌های یادشده دانست. بنابراین با توجه به نتایج حاصل از این مطالعه پیشنهاد می‌شود، به‌منظور پیشگیری و برخورد با تخلفات و ارتقای اعتماد به فضای تجارت الکترونیک کشور، قوانین موجود در این حوزه بررسی و ضعف‌ها و نقایص موجود و قوانین زائد و دست‌پاگیر احصاء شود و اصلاحات لازم صورت پذیرد. با توجه به موارد مذکور، پیشنهاد مشخص این است در راستای سیاست‌های اقتصاد مقاومتی و بهبود فضای کسب‌وکار کشور و شفافیت بیشتر در امور، طی یک حرکت انقلابی بسیار ارزشمند و گسترده، یک شورای بالادستی متشکل از نهادهای حقوقی، قضایی،

اجرایی، اقتصادی، اجتماعی، نخبگان، صاحب‌نظران و نمایندگان سه قوه و برخی نهادهای متولی با شیوه علمی و با استفاده از تجربیات سال‌های اخیر در حوزه آسیب‌شناسی قوانین و مقررات موجود کشور، نسبت به بررسی قوانین موجود، احصاء اصلاحات لازم، شناسایی قوانین زائد و دست و پاگیر و نیز شناسایی نیازها و الزامات تکنولوژی‌ها و ابزارهای ارتباطی جدید پرداخته و جمع‌بندی و نتایج حاصله را به دولت و مجلس شورای اسلامی جهت تصویب ارائه نماید. همچنین با شناسایی نیازها و الزامات تکنولوژی‌ها و ابزارهای ارتباطی نوین تجارت الکترونیک، نسبت به تدوین و تصویب قانونی متقن و مشخص در خصوص لزوم اشتراک‌گذاری اطلاعات اشخاص حقیقی و حقوقی و متمرکز نمودن یک بانک اطلاعاتی (با دسترسی دستگاه‌های اجرایی مرتبط، نظارتی و قضایی) فارغ از بخشی‌نگری اقدام شود.

فهرست منابع

۱. تجویدی، الناز، (۱۳۸۷)، "شفافیت و کارایی بازار سرمایه"، **مجله حسابدار**، شماره ۱۹۶.
۲. جعفری، زهرا، احمدی، مهرداد، جاجرمی زاده، محسن، (۱۳۹۵)، تبیین تأثیر دولت الکترونیک در ارتقای سلامت اداری با نقش واسطه‌ای شفافیت سازمانی در سازمان تأمین اجتماعی شیراز، دانشگاه پیام نور مرکز شیراز.
۳. خضری، محمد، (۱۳۸۴)، "تحلیل نهادی فساد اداری"، **فصلنامه مطالعات راهبردی**، دوره ۸، شماره ۲۹، ص ۵۱۳-۵۳۰.
۴. دانایی‌فرد، حسن، (۱۳۸۳)، "استراتژی مبارزه با فساد: آیا فناوری اطلاعات فساد اداری را کاهش می‌دهد؟"، **ویژه‌نامه مدیریت**، دوره ۹، شماره ۲، پیاپی ۳۹، ص ۱۰۱-۱۱۸.
۵. درویشی، مریم، افجه، علی‌اکبر، محمدیان، محمود، امیری، مقصود، (۱۳۹۳)، "ارائه مدلی برای بخش‌بندی مصرف‌کنندگان در محیط‌های خرده‌فروشی چندکاناله و چندرسانه‌ای بر اساس متغیرهای روان‌شناختی و اجتماعی"، رساله دکتری، دانشکده مدیریت و حسابداری دانشگاه علامه طباطبایی.
۶. سوری، علی، (۱۳۹۱)، **اقتصادسنجی همراه با کاربرد views**، انتشارات فرهنگ شناسی، چاپ پنجم.
۷. شیرکوند، سعید، (۱۳۹۸)، **رانتیسم رستنگاه ناکارآمدی و فساد**، چاپ اول، انتشارات دانشگاه تهران.
۸. صدیقی، یوسف، محمود زاده، امیر، خزایی، بابک، (۱۳۹۶)، "ارزیابی آینده طراحی مدل‌های تجارت الکترونیک وبسایت (شواهد تجربی از سازمان صنعت، معدن و تجارت البرز)"، رساله دکتری، پژوهشگاه مهندسی بحران‌های طبیعی شاخص پژوه

۹. فروغی، داریوش، امیری، هادی، میرزایی، منوچهر، (۱۳۹۰)، تأثیر شفاف نبودن اطلاعات مالی بر ریسک سقوط آتی قیمت سهام در شرکت‌های پذیرفته‌شده در بورس اوراق بهادار تهران، **مجله پژوهش‌های حسابداری مالی**، سال سوم، شماره چهارم، شماره پیاپی ۱۰، ص ۱۵-۴۰.
۱۰. متفکرآزاد، محمدعلی، جامه شورانی، زینب، حیدری داد، زینب، (۱۳۹۲)، تأثیر دولت الکترونیکی بر کاهش فساد اقتصادی در گروه کشورهای منتخب اسلامی، **فصلنامه مدل‌سازی اقتصادی**، دوره ۷، شماره ۲۴، ص ۳۷-۵۱.
۱۱. محمدی، سارا، مهرابی، علی، جعفری نیا، سعید، علایی نسب، حمیدرضا، (۱۳۹۷)، بررسی نقش فناوری اطلاعات و ارتباطات (ICT) بر کاهش فساد اداری مالی، **مجله مدیریت توسعه و تحول**، ۳۴، ص ۶۵-۷۱.
۱۲. مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی، (۱۳۹۴)، "تحلیل وضعیت موجود سامانه‌های اطلاعات اقتصادی"، معاونت پژوهش‌های اقتصادی
۱۳. مرکز توسعه تجارت الکترونیکی، (۱۳۹۸)، <http://www.ecommerce.gov.ir>
۱۴. منظور، داود، عباسی کلاش، مصطفی، (۱۳۹۸)، "نقش شفافیت در کاهش تعارض منافع و مقابله با فساد"، **فصلنامه سیاست‌های مالی و اقتصادی**، سال هفتم، شماره ۲۷، ص ۸۷-۱۰۳.
۱۵. هادوی نژاد، مصطفی، جاوید، زهرا، (۱۳۹۳)، "رابطه فناوری اطلاعات با فساد اداری: نقش وجدان کاری به‌عنوان یک اصل اخلاقی"، **فصلنامه اخلاق در علوم و فناوری**، سال دهم، شماره ۴.
16. Arnon, S & Reichel, N., (2009), "closed and open-ended question tools in a telephone survey about "The Good Teacher": An example of a mixed method study. **Journal of Mixed Methods Research**, 3(2), 172-196.
17. Bao, J, Sun. X, (2010), "A Conceptual Model of Factors Affecting e-Commerce Adoption by SMEs in China", **International Conference on Management of e-Commerce and e-Government**, DOI 10.1109/ICMeCG.2010.43.
18. Elbahnasawy, N.G., (2014), "E-Government, Internet Adoption, and Corruption: An Empirical Investigation", **World Development**, Vol.57, Pp. 114-126.
19. Kabango. C.M, Asa. A.R, (2015), "Factors influencing e-commerce development: Implications for the developing countries", **International Journal of Innovation and Economic Development**, Volume 1, Issue1, pages 64-72.
20. Kaufmann, Daniel. and Bellver, Ana, (2005), "Transparencing Transparency: Initial Empirics and Policy Applications", **Munich Personal RePEc Archive**, Online at <http://mpr.ub.unimuenchen.de/8188/>
21. Krishnan, S., Thompson, S.H., &Teo, V., (2013), "Examining the relationships among e-government maturity, corruption, economic prosperity and environmental degradation: A cross-country analysis", **Information & Management**, Vol. 50, Issue 8, Pp. 638-649

22. Lindstedt, Catharina. And Naurin, Daniel, (2007), "Transparency against Corruption. A Cross Country Analysis" manuscript, Goteborg University.
23. Nam. T, (2018), "examining the anti-corruption effect of e-government and the moderating effect of national culture: A cross-country study", Government Information Quarterly.
24. Shahkooh, K.A. Fasanghari, M. & Abdollahi, A. (2008 April). "Clustering the Countries According to Relation Between E-Government and Transparency". 3rd International Conference on Information and Communication Technologies: From Theory to Applications, 2008. Damascus, Syria.
25. Zhou. L, Wang. W, Xu. J, Liu. T, GU. J, (2018), "Perceived Information Transparency in B2C e-commerce: An Empirical Investigation", **Information and Management Journal**, <https://doi.org/10.1016/j.im.2018.04.00>

تهران، میرداماد، نرسیده به میدان محسنی، خیابان حصاری، نبش کوچه دهم پلاک ۳۴

کد پستی: ۱۵۴۷۷۳۳۹۱۱

تلفن: ۲۲۲۲۷۲۲۱

فکس: ۲۲۹۰۷۶۷۲

وبسایت

www.iaaaar.com

ایمیل

iranianiaa@yahoo.com

The Mediating Role of Information Transparency in Reducing Economic Corruption in the Country's e-commerce Environment

Kazem Palizdar¹

Ph.D. Candidate in Business Management, Marketing Management, Islamic Azad University, Rasht Branch, Rasht, Iran

Ebrahim Chirani (PhD)² ©

Assistant Professor, Department of management, Islamic Azad University, Rasht Branch, Rasht, Iran

Seyed Mozaffar Mirbargkar (PhD)³

Assistant Professor of economics, Department of management, Islamic Azad University, Rasht Branch, Rasht, Iran

Kambiz Shahroodi (PhD)⁴

Associate Professor, Department of management, Islamic Azad University, Rasht Branch, Rasht, Iran

(Received: 6 July 2020; Accepted: 5 December 2020)

Anti-corruption strategies are effective when they promote information transparency. One of these strategies is business through electronic space, which will eventually replace non-transparent decisions and transactions. Therefore, the purpose of this study is modeling the relationship between e-commerce, information transparency and reduces corruption with a combined approach. In the qualitative section of the research, a conceptual model of research has been designed by consulting 21 experts in the field of e-commerce and economic corruption and using an open questionnaire based on theoretical foundations. In the quantitative research stage, through a statistical sample consisting of 298 active users in the e-commerce space of the country, the designed model with the ordinary least squares approach has been tested. The results show that e-commerce does not have a significant direct effect on reducing corruption. Rather, due to the significance of the information transparency mediator variable, it reduces economic corruption by affecting information transparency.

Keywords: Information Transparency, Combined Research, E-commerce, Corruption
JEL Classification: C13; M15.

---

¹ k.palizdar@gmail.com

² chirani@iaurasht.ac.ir © (Corresponding Author)

³ mirbargkar@yahoo.com

⁴ k_shahroodi@yahoo.com